

Kolodiychuk A.V., Chertoryzskyi V.M. Essence of concept of motivation

Approaches of different authors in relation to essence of concept of motivation are exposed, content theories of motivation are considered and the judicial theories of motivation are described. Motivation of labour as a public function of management is a type of administrative activity, which provides the process of motive of itself and other workers on activity, directed on achievement of the personal aims or aims of organization.

Keywords: motivation, stimulus, stimulation of administrative workers, labor activity of personnel.

УДК 336.71(477)

Здобувач І.Р. Лукановська – Львівська КА

**РОЗВИТОК МАЛОГО БАНКІВНИЦТВА В УКРАЇНІ:
КІЛЬКІСНІ ТА ЯКІСНІ ОЗНАКИ**

Проаналізовано основні тенденції і проблеми розвитку малих банків в Україні. Обґрунтовано потребу в підвищенні їхньої конкурентоспроможності. Встановлено, що ставлення уряду, а також недовіра суспільства не тільки до малих, але й до всієї банківської системи України, значно стримує розвиток малого банківництва.

Ключові слова: банківська система, малі банки, якісні ознаки малого банківництва.

Банківська система України є важливим складником фінансово-кредитної системи держави. Структурними елементами банківської системи є малі, середні та великі банки. Однак на сьогодні постає дуже актуальне питання потрібності малих банків, їх роль у всій банківській системі України. Дедалі частіше постають проблеми зміцнення вітчизняної банківської системи і ролі малих банків у національній економіці.

Чинник розміру ніколи не мав у банківській індустрії такого значення, яке йому приписували окремі фахівці. Існують усі підстави асоціювати малі розміри і ефективність, а також гігантизм і негнучкість. Хоча економія на масштабах відіграє певну роль у банківському виробництві, у деяких випадках і малі розміри можуть бути для банків реальною конкурентною перевагою.

Проблеми функціонування банківської системи України в сучасних умовах, зокрема і малих банків, є предметом активних наукових досліджень. Серед найвагоміших здобутків українських вчених із цих проблем варто виокремити праці О. Барановського, О. Дзюблюка, М. Кириченка, В. Міщенко, Т. Смовженко, С. Реверчука, Ю. Уманціва та інших вчених. Проте питання місця малих банків у вітчизняній банківській системі, їх значення для розвитку національної економіки ще недостатньо досліджені.

Метою дослідження є проаналізувати тенденції та динаміку основних показників розвитку малого банківництва в Україні та виявити особливості та основні проблеми функціонування малих банків у забезпеченні стабільності національної банківської системи.

Малі банки як структурний складник банківської системи своїми можливостями здебільшого обслуговують невеликий бізнес та населення, тобто той сегмент ринку, який недостатньо привабливий для великого банківництва. У малому банку часто винаходять для своїх клієнтів нові та особливі банківські продукти, оскільки він є більш доступним для клієнтів і спрямований на індивідуальну роботу з ними.

Однією з характерних особливостей малого банківництва є те, що у своїй діяльності малі банки є монопольними на більшості регіональних ринків, бо зіткнувшись з обмеженою кількістю конкурентів, малі банки мають можливість встановлювати більші відсоткові ставки за кредитами і низькі за депозитами, що дає змогу малим банкам отримувати чималі прибутки.

На сьогодні існує погляд економістів про те, що наша країна переобтяжена кількістю малих банків. Саме через малі банки грошові потоки розпошені і мало контрольовані, вони використовують методи нечесної конкуренції, копіюють функції системних банків і тому прагнуть розвивати універсальний характер своєї діяльності.

НБУ вперше запропонував кількісні критерії вітчизняних банків для визначення їх розмірної структури у 2002 р.: тоді за розміром чистих активів діючі банки було поділено на такі групи: малі банки (до 150 млн грн); середні (від 150 до 400 млн грн); великі (від 400 до 1200 млн грн); і найбільші (від 1200 і більше). За даними НБУ, на 29.01.2002 р. із 153 комерційних банків лише 8 банків належали до найбільших, 12 – до великих, 35 – до середніх і 98 – до малих. Не важко визначити, що частка малих банків у банківській системі України на 29.01.2002 р. становила 64 %. До речі, причиною розроблення НБУ цієї класифікації стала потреба удосконалення банківського нагляду, оптимізації розподілу функцій і обов'язків між центральним апаратом і територіальними управліннями НБУ. Однак наведену класифікацію НБУ змінював 5 разів, і до кінця 2008 р. діяв такий її варіант: група I (більше 5000 млн грн); група II (більше 2000 млн грн); група III (більше 700 млн грн) і група IV (менше 700 млн грн). Ця класифікація відображала дві особливості: по-перше, термін "малі банки" замінено на "групу IV"; по-друге, станом на 25.12.2006 р. в Україні було 167 банків, із них 108 – банки IV групи або малі банки, які становлять 64,6 %. Це означає, що частка малих банків за майже п'ять років і при зміні кількісних критеріїв залишилась сталою.

30 грудня 2008 р. з метою підвищення ефективності банківського нагляду, оптимізації розподілу функцій і обов'язків між центральним апаратом і територіальними управліннями Національного банку України щодо нагляду за банками визначено граничні межі розміру активів і регулятивного капіталу для окремих груп банків. Так, залежно від величини активів усі банки регулятором поділено на чотири групи [1]:

- група I – з активами понад 14000 млн грн;
- група II – з активами від 4000 млн грн до 14000млн грн;
- група III – з активами від 1500 млн грн до 4000 млн грн;
- група IV – з активами до 1500 млн грн.

Залежно від розміру регулятивного капіталу виділяють:

- група I: регулятивний капітал більше 1500 млн грн;
- група II: регулятивний капітал більше 500 млн грн;
- група III: регулятивний капітал більше 200 млн грн;
- група IV: регулятивний капітал менше 200 млн грн.

Малі банки за ознакою "величина активів" представляє IV група банків. Їх частка в загальній кількості банків становить близько 65 %. Однак час-

тка активів малих банків у всій банківській системі становить усього близько 8 % [2, с. 24], а частки малих банків у статутному капіталі, власному капіталі і пасивах банківської системи становили відповідно 12,2 %, 11,6 і 7,9 % [3]. Ця ситуація приводить дослідників до висновку щодо "непотрібності великої кількості саме малих банків" [4].

У наукових та періодичних виданнях нерідко трапляються думки політиків і банкірів щодо необхідності істотного скорочення загальної кількості банків в Україні. Так, О. Савченко вважає, що в Україні має залишитися 5-6 великих банків, які будуть домінувати у наданні банківських послуг, і 15-20 середніх та малих банків, які будуть мати регіональний чи якийсь спеціальний бізнес [5, с. 13]. На сьогодні немає жодних досліджень, які б заслуговували довіри щодо аргументації оптимальної кількості банків. Тому будь-яка думка з цього приводу буде суб'єктивною.

Посилатися на досвід сусідів чи розвинених держав є часто недоречним, некоректним. Так, кількість банків в Україні приблизно втричі більша, ніж у Польщі чи Казахстані, у п'ятеро – ніж у Чехії й Угорщині, удев'ятеро – ніж у Словаччині та Словенії. Водночас кількість банків в Україні в розрахунку на 1 млн жителів перебуває на рівні Чехії, Словаччини, Угорщини та Казахстану (оскільки кількість населення у цих країнах у 3-10 разів менша). Україна має у 2,5 раза менше банків на 1 млн населення порівняно з Росією (8,6), але майже в стільки ж разів більше, ніж у Польщі (1,5). Однак у Польщі, наприклад, окрім 57 великих універсальних комерційних банків, існує ще близько 600 малих кооперативних банків. У нас же з понад 600 зареєстрованих кредитних спілок активно працюють максимум 40-50 [4].

З іншого боку, наші найближчі сусіди не є ідеальними для наслідування. Якщо порівнювати кількість українських банків із їхніми аналогами у США чи країнах Західної Європи, то виявиться, що в США діють близько 10 тис. комерційних банків (36 банків на 1 млн чол.), у п'ятнадцяти країнах – "старих" членах ЄС – 8,4 тис. (16 банків на 1 млн чол.) [4].

Втім, спроби усереднювати, диференціювати й інтегрувати всі ці показники навряд чи допоможуть визначити оптимальну кількість банків. Адже, окрім різних географічних і соціальних особливостей, у кожній з країн своя структура економіки. І тому структури банківських систем будуть різними, оскільки вони багато залежать від способів фінансування, які сформувалися історично, національної економіки, структури заощаджень (залежать від демографічної ситуації), способів нагромадження, обсягу та розподілу доданої вартості, стану зовнішньоторговельного і платіжного балансу тощо.

На кожному етапі розвитку країна може мати потребу в різній кількості банків. І якщо Україна будує ринкову економіку, то тільки ринок, а не чиновники, має визначати, скільки країні потрібно таких фінустанов. Так, у 1995 р. в Україні налічувалося 230 діючих банків, 2000-у – 152, у 2009 (на 01.01.) – 184 [6, с. 45]. З 2000 р. кількість діючих банків поступово зростає, оскільки на зміну ліквідованим банкам Національний банк щороку реєструє від п'яти до семи банківських установ. Причому більшість із них є саме малими банками.

З 1 жовтня 2008 р. по 1 квітня 2009 р. найбільший відтік депозитів населення мали такі банки 4-ої групи: "Західінкомбанк" – 272,7 млн грн, "Діамантбанк" – 150,6, "Таврика" – 116,4, "Синтез" – 84,2, "Національний кредит" – 74,9, "Національний стандарт" – 70,9, "Капітал" – 67, "Демарк" – 59,8, "ТерраБанк" – 59,7, "Столиця" – 49,4 млн грн. Водночас лідерами по припливу (відтоку) депозитів населення були: "Партнер-Банк" – 260 млн грн, "Національні інвестиції" – 173,3, "Банк інвестицій і заощаджень" – 160,1, "Південкомбанк" – 102,4, "Золоті ворота" – 71,7, "Камбіо" – 67,8, "Укргазпромбанк" – 63,5, "Старокиївський" – 58,1, "Український фінансовий світ" – 57,2, "Східно-Європейський" – 56,3 млн грн. За січень-березень 2009 р. сукупні збитки малих банків України становили близько 240 млн грн або 3,4 % від загального збитку банківської системи [2, с. 24]. Однак, оскільки ринкова частка дрібних банків за всіма показниками становить біля 10 %, то робимо висновок, що малі банки у цей кризовий квартал працювали у три рази ефективніше, ніж банківський сектор загалом.

Аналізуючи представництво малих банків у регіонах України, ми виявили такі особливості:

- *по-перше*, у 10 регіонах України відсутні свої банки як юридичні особи, зокрема у Вінницькій, Житомирській, Кіровоградській, Миколаївській, Рівненській, Тернопільській, Херсонській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій областях;
- *по-друге*, у групу малих банків входять банківські установи Київської області і м. Києва, Волинської, Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Одеської, Львівської, Полтавської, Харківської областей та АР Крим, причому більше ніж 60 % операцій даної групи банків припадають на банки як юридичні особи м. Києва;
- *по-третє*, лише малі банки як юридичні особи найбільш повно представлені у регіонах України, але знову ж таки більшою активністю у сфері здійснення операцій та надання послуг характеризуються банківські установи Київської, Дніпропетровської, Донецької та Харківської областей.

Вивчаючи цей матеріал, знаходимо багато негативних відгуків голів правління великих банків, науковців, політологів та інших верств політичного суспільства щодо якісних показників малого банківництва. Існують "звинувачення", що вони нібито найменш прозорі фінансові установи, котрі обслуговують винятково інтереси своїх власників. Від таких банків економіці більше шкоди, ніж користі. Вони здебільшого не тільки найменш надійні, становлячи найбільшу загрозу для вкладників, а й ставки завищують, і капітали відмивають – вимивають, і податки "оптимізують", і грішать незаконною конвертацією валюти тощо.

Нинішня вітчизняна банківська система далека від досконалості і має свої вади і факторні ризики. Однак потрібно наголосити, що великі банки з високою динамікою розвитку більше схильні до ризиків, для них характерні складніші технологічні й управлінські зв'язки. Аналіз показав, що багато показників діяльності малих банків загалом по групі кращі, ніж у великих і найбільших. Тому ступінь суспільної небезпеки малих банків навіть менший, ніж великих. Сумні приклади банків "Інко", "Україна", "Відродження", "Гра-

добанк", "Лісбанк", кожен із яких свого часу входив до п'ятірки найбільших банків в Україні, цю тезу підтверджують.

Водночас практично всі показники малих банків зростають приблизно урівень із їхніми аналогами у більших конкурентів. І депозитний, і кредитний портфель, і капітал банків усієї четвертої групи нарощуються темпами не гіршими, ніж у їхніх більших конкурентів. Норматив адекватності регулятивного капіталу малих банків більш, ніж удвічі перевищує середній показник банківської системи і втричі встановлений НБУ мінімум. Тому власникам малих банків немає сенсу вилучати з обороту, заморожувати у статутному капіталі свого банку додаткові активи. З другого боку, для забезпечення необхідного зростання активних операцій цього начебто й так досить. Проте банківський сектор не може похвалитися занадто високою дохідністю порівняно з багатьма іншими сферами бізнесу в нашій країні. А для будь-якого бізнесу ефективність усе ж таки важливіша за масштаби. І тому саме за якісними, а не валовими (кількісними) показниками передусім необхідно приділяти увагу регулятору банківського ринку.

Високі ставки малих банків за кредитами не є вадю малого банківництва. У конкурентному середовищі кожен суб'єкт підприємництва, зокрема банківництва, хоче і намагається заробити максимальний прибуток, а ціна послуг визначається винятково попитом на них. Тут діє принцип: не заробиш ти – заробить хтось інший. Особливо в умовах, коли економіка через відсутність багатьох найважливіших елементів інфраструктури фінансового ринку відчуває гострий дефіцит грошових ресурсів.

Якщо малі банки можуть їх продавати дорожче, ніж їхні більші конкуренти, то це означає, що на їхні послуги існує відповідний попит, і вони мають якусь конкурентну перевагу. Наприклад, більшу гнучкість кредитних процедур, індивідуальний підхід до клієнта, оперативність при оформленні кредиту тощо.

Крім того, аналізувати вартість банківських послуг за одним лише номінальним рівнем встановлюваних банками процентних ставок не можна. Адже, надаючи позику, багато великих банків найчастіше попутно стягують усілякі як разові, так і регулярні комісійні. Внаслідок навіть за нижчого номінального процента реальна вартість їхніх позичок виявляється навіть вищою, ніж у дрібніших конкурентів.

На наш погляд, для держави чітке кількісне виділення малих банків із загальної сукупності комерційних банків має дві головні причини: а) розроблення і проведення політики їх підтримки або впливу (прямого і непрямого, адміністративного і економічного) на них; б) розроблення і реалізація конкурентної та антимонопольної політики у банківстві. Однак, кількісні критерії класифікації банків можуть мати недоліки. Так, малий банк за обсягом чистих або загальних активів може бути малим, але за показниками інноваційних фінансових технологій середнім чи великим. Або ж банк за обсягом активів належить до середніх, а за кількістю та обсягом активних і пасивних операцій є малим або великим. Не випадково, у 2003 р. Комісія з питань нагляду та регулювання діяльності банків ухвалила рішення: "враховуючи знач-

ний обсяг активних і пасивних операцій, включити до групи II банки "Аркада" та "Укргазбанк" [7].

Подібне простежувалось і у 2004 р., коли комісія ухвалила рішення долучити банк "Аркада" до групи II, враховуючи значний обсяг пасивних операцій в банку. Хоча за обсягом активів цей банк був на другому місці IV групи. За цих умов важливе значення мають якісні критерії групування банків на великі, середні і малі. Необхідно уточнити, що поділ банків на певні розмірні групи у різних країнах різний. Так, у Канаді діє трьохланкова класифікація банків за критерієм обсягу акціонерного капіталу. Великі банки – акціонерний капітал яких більше 5 млн кан. дол. При цьому акціонерами можуть бути особи, які володіють не більше 20 % голосуючих акцій або не більше 30 % акцій будь-якого класу. Середні банки – акціонерний капітал від 1 до 5 млрд. кан. дол. і обмеженим числом акціонерів (у руках одного акціонера може знаходитися 35 % і більше голосуючих акцій). Малі банки – акціонерний капітал менше 1 млрд. кан. дол. (обмеження на володіння акціями відсутнє) [8, с. 117-118].

Малі банки переважно обслуговують малий бізнес, розвиваються в рамках одного регіону, але посідають важливе місце у створенні благ і послуг. Так, наприклад, лише малі банки – юридичні особи найбільш повно представлені у регіонах України та більшою активністю у сфері здійснення операцій та надання послуг характеризуються малі банківські установи на відміну від великих. Малі банки здатні швидше пристосовуватись до місцевих умов і за менших затрат отримувати більше прибутку. Прихильники такої точки зору також вважають, що стабільність малих банків набагато вища, ніж великих. До переваг малого банківництва вони відносять "тісніший зв'язок з клієнтурою, вища гнучкість, краща обізнаність ринку на який вони працюють, більш жорстокий контроль за діяльністю банків з боку акціонерів" [9, с. 33].

Вивчаючи якісні особливості функціонування малого банківництва, його місце розташування, кількість філій та відділень у регіонах, на наш погляд, можна виділити такі якісні критерії (ознаки) малого банку: високий рівень персоніфікації банківських послуг; робота на місцевий ринок (регіон, місто, містечко, селище); низький рівень корпоративного управління; низький рівень інформаційної прозорості (відсутня транспарентність); орієнтованість на обслуговування малих підприємств; низька зовнішня конкурентоспроможність; швидка реакція на потреби клієнтів щодо розробки для них індивідуальних продуктів; труднощі доступу до іноземних кредитних ресурсів; висока інтенсивність та напруженість праці; високий рівень спеціалізації; недоступність операції прямого РЕПО; переважання інтелектуально-розумових видів діяльності та послуг; можливість отримання прибутку на монопольних локальних ринках (внаслідок територіальної монополії); швидкість надання послуг; гнучкість управління; високий рівень доступності працівників до керівництва; позиціонування на нішах із низькою еластичністю попиту; складнощі доступу до системи рефінансування НБУ; високий рівень інноваційності кредитів; обтяжливість і недоступність кредитів овернайт і ломбардних кре-

дитів; швидке ухвалення рішень щодо видачі кредиту; високий попит на ліквідність; панування товариської атмосфери і взаємопідтримки; труднощі доступу на ринок міжбанківського кредитування; обмежений перелік банківських операцій (нерідко вони зводяться до прийому депозитів, управління ліквідністю і видачі кредитів); невеликі можливості поповнення ліквідності на ринках банківських облігацій, на фондовому ринку; обмеженість об'єктів для банківських вкладень; переважання розрахунково-касового обслуговування; низький рівень диверсифікації активів, зокрема кредитного портфеля; пасивність щодо участі у проектах синдикуваного кредитування; стриманість щодо користування послугами кредитних бюро; поєднання в одній особі менеджера і власника банку; висока залежність ресурсної бази від депозитів населення; відсутність виходу на міжнародні фінансові ринки; здебільшого відсутність в банку кодексу корпоративного управління; низька якість управління правовими та репутаційними ризиками; недостатня увага до управління ризиком недотримання банком законодавства, приписів регулятора і кодексу поведінки; висока гнучкість у встановленні мінімальних розмірів мікро кредитів; низька якість методик рейтингової оцінка позичальника; відсутність нових Базельських стандартів щодо управління банківськими ризиками тощо.

Малі банки, як суб'єкти переважно місцевих фінансових ринків, є інструментами формування конкурентного середовища і боротьби з банківськими монополіями, а також носієм інноваційної оригінальності в розвитку та організації обслуговування фізичних і юридичних осіб національної економіки. У розвитку діяльності вітчизняних малих банків на сьогодні, на наш погляд, існують такі визначальні труднощі:

- *по-перше*, ставлення урядових структур до невеликих банків будується за залишковим принципом;
- *по-друге*, малі банки не є цілком самостійними суб'єктами фінансового ринку і для них важливіше обслуговувати певні інтереси своїх власників, а не отримувати доходи від суто банківської діяльності. Особливо актуально це тому, що єдиним джерелом мобілізації капіталу для цих банків є кошти акціонерів;
- *по-третє*, зайнятість ніш на ринку банківських послуг;
- *по-четверте*, відсутність розгалуженої та фінансово стійкої філійної мережі, недостатня кількість відділень, що впливали б на формування довіри у потенційних клієнтів;
- *по-п'яте*, формування іміджу надійного банку та подолання недовіри з боку клієнтів.

Отже, ставлення уряду, а також недовіра суспільства не тільки до малих, але й всієї банківської системи України, значно стримує розвиток малого банківництва. І хоча за останні роки магістральним напрямом банківської системи є прирощення капіталу, укрупнення банків, але на внутрішньому фінансовому ринку значення середніх та малих банків не зменшується, вони кредитують середній та дрібний бізнес, обслуговують фермерські господарства населення. Для їх виживання у складних конкурентних умовах, як показує світовий досвід, необхідні і безпосередня близькість клієнта, достатня забезпеченість клієнтів банківськими продуктами та вибір своєї клієнтської бази.

Література

1. Рішення НБУ від 30.12.2008 р. Про розподіл банків на групи. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.bank.gov.ua>.
2. Гриньков Д. Малолитражные // Бизнес. – 2009 – № 25. – С. 24-26.
3. Структура власного капіталу банків України за станом на 01.04.2009 р. у розрізі банків // Вісник НБУ, 2009. – № 6. – С.60-65.
4. Малі банки на ринку фінансових та банківських продуктів і послуг. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.ksh.dp.ua/?p=806>.
5. Савченко О. Україна сьогодні: банки, економіка, політика // Банківська справа. – 1997. – № 5. – С.12-14.
6. Основні показники діяльності банків України на 1 травня 2009 р. // Вісник НБУ. – 2009. – № 6. – С. 45.
7. Реверчук Л.С. Малі банки в Україні: кількісні та якісні ознаки // Стратегія формування відкритої господарської системи в Україні : матер. Міжнар. наук. студентсько-аспірантської конф. 16-17 травня 2008 р. – Львів, 2008. – С. 317-318.
8. Реверчук С.К. Грошово-банківські системи зарубіжних країн : навч.-метод. посібн. – Львів : Вид-во "Тріада плюс", 2007. – 160 с.
9. Аксьонов В. Виступ на IV з'їзді АУБ // Банківська справа. – 1995. – № 3. – С. 32-34.
10. Мочерний С.В. Банківська система України / С.В. Мочерний, Л.С. Тришак. – Львів : Вид-во "Тріада плюс", 2004. – 304 с.

Лукановска И.Р. Развитие малого банководства в Украине: количественные и качественные признаки

Проанализировано основные тенденции и проблемы развития малых банков в Украине. Обоснована необходимость повышения их конкурентоспособности. Установлено, что отношение правительства, а также недоверие общества не только к малой, но и всей банковской системы Украины, значительно сдерживает развитие малого банководства.

Ключевые слова: банковская система, малые банки, качественные признаки малого банководства.

Lukanovska I.R. Development of small banks in Ukraine: quantitative and qualitative characteristics

In this article the main tendencies and problems of development of small banks in Ukraine are being analyzed. It is grounded the necessity of competitiveness increasing. Described that attitude of government, and also mistrust of society, is not only toward small but also all of the banking system of Ukraine, considerably restrains development of small banking.

Keywords: banking system, small banks, qualitative characteristics of small banks.

УДК 332.025.28

Ст. викл. В.О. Мандрик, канд. екон. наук –
НЛТУ України, м. Львів

ПРОБЛЕМИ ПРИВАТИЗАЦІЇ ВУГІЛЬНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ ТА ДОЦІЛЬНІСТЬ ЇЇ ПРОВЕДЕННЯ

Проаналізовано стан та основні проблеми приватизації вугільної промисловості України. Акцентовано увагу на енергетичній безпеці країни. Розглянуто екологічний складник приватизації, а також можливість використання вугілля як сировини для виробництва синтетичного рідкого пального. Зроблено висновки щодо перспективи подальшої приватизації вугільних підприємств на основі концесійних угод.

Ключові слова: вугільна промисловість, приватизація, енергетична безпека країни, концесійна угода.